

КІНЕМАТОГРАФ ЯК ДИДАКТИЧНИЙ ЗАСІБ НАВЧАННЯ НА СТОРІНКАХ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРЕСИ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена періоду зародження навчального кінематографу в Україні та Росії. Автор описує причини виникнення навчального кіно, аналізує сферу його використання у тогочасній школі та думку педагогів про дидактичний потенціал кінофільмів.

Ключові слова: навчальне кіно, навчальний кінематограф, кінофікація школи, дидактичний засіб, шляхи використання, методичні можливості.

Одним із найважливіших завдань української педагогіки є підвищення ефективності уроків у загальноосвітній школі. Це завдання має чимало шляхів вирішення. Проблема активізації пізнавальної діяльності учнів вимагає використання в навчально-виховному процесі засобів емоційного педагогічного впливу, що збуджують інтерес, стимулюють волю і творчі сили учнів. Одним із таких засобів є навчальне кіно.

Проблема використання на заняттях навчального кіно не нова. Питання навчального кіно розглядають філософи (В.Андрущенко, В.Блудова, Г.Заїченко, І.Кальний, І.Надольний), педагоги і психологи (С.Архангельський, В.Балашов, Д.Брунер, В.Давидов, В.Польовий, Н.Привалова, Н.Тализина, С.Черепинський, Б.Юсов). Усі ці дослідження написані ще за часів Радянського Союзу, коли використання навчальних фільмів на уроках було особливо поширеним. Це пов'язано з тим, що виробництво навчальних кінофільмів у той час було поставлено на належний рівень, держава фінансувала цей напрямок і чітко здійснювала контроль за якістю продукції. Орієнтуючись на існуючі комплексні дослідження та роботи, присвячені тим чи іншим аспектам навчального кінематографу, у цій статті ми окреслимо шляхи виникнення навчального кіно та його становлення у школах України та Росії початку ХХ століття, а також проаналізуємо погляди тогочасних науковців на навчальний кінематограф як дидактичний засіб.

Перший в історії людства публічний кіносеанс був проведений 28 грудня 1895 року у Парижі, а вже 4 (16) травня наступного року були показані перші кінофільми в Петербурзі. Через два-три тижні кіно приходить в Москву, Ростов-на-Дону, Київ, Харків та інші великі міста тогочасної Росії.

Становлення кінематографу не супроводжувалось створенням вітчизняної кінопромисловості. Тим не менше російські спеціалісти внесли значний вклад в розвиток світової кінотехніки, зробивши кілька оригінальних винаходів, що створили передумови для використання кінематографу в навчальних цілях. Мова йде про малогабаритний кінопроектор, спроектований конструктором А.Мілом і пристосований для показу фільмів в умовах навчальних закладів. Окрім цього, самодіяльний конструктор-селянин із Орловської губернії Філякін удосконалив кінопроекційний апарат для тих же цілей, створивши, зокрема, пристосування, яке допускало швидку установку кадра в рамку. А інженер О.Михайловський вперше винайшов пристосування, що дозволяє в будь-який момент зупинити рух кіноплівки [17: 8].

Російська кінематографія однією із перших у світі стала створювати поряд із комерційними фільми наукового змісту. У зв'язку з цим не можна не згадати відомого російського кінопідприємця А.Ханжокова, який був піонером у справі створення вітчизняних просвітницьких фільмів, хоча вони й приносили йому лише збитки.

Це і стало основою для виникнення і розвитку навчального кіно у дореволюційній Росії та Україні. Кіно поступово проникає у навчальний процес. Спочатку це були художні та наукові фільми, створені для широкого загалу, а не для школи. Із часом фільми виготовляються спеціально для використання у школах, з урахуванням особливостей та вимог навчального процесу. Поступово відбувається формування такого явища як навчальне кіно.

“Велика радянська енциклопедія” дає наступне визначення поняттю “навчальне кіно”:
“один із видів наукового кіно, що використовується як допоміжний засіб у навчальному процесі. Застосовується, як правило, у тих випадках, коли навчальний матеріал недоступний для сприйняття в звичайних умовах занять. За допомогою кінематографу можна уповільнити швидкі процеси і завдяки цьому зробити їх видимими, проникнути в середину явищ, що сховані від очей, збільшити дрібніший предмет, перенести глядача в інші країни, зробити зримими узагальнення та абстракції за допомогою малюнку, що рухається (мультиплікація) [1: 438].

Датою зародження навчального кінематографу можна вважати 1896 рік, коли Постійна Комісія з Технічної освіти Російського Технічного Об’єднання влаштувала в Солянному містечку в Петербурзі ряд “кінематографічних” показів для своїх шкіл.

Використання кіно з навчальною метою засновувалося на ініціативі тих гімназій та інших навчальних закладів, які до цього широко застосовували наочні засоби і де відразу ж оцінили переваги кінематографу. Такою була, наприклад, 10-а чоловіча гімназія в Петербурзі, де один із перших ентузіастів педагогічного кінематографу С.А.Яковлев часто використовував фільми на уроках природознавства. Кіно починає застосовуватися в деяких гімназіях та реальних училищах Москви, Одеси, Тіфліса та Риги, а потім й інших міст країни [17].

Упровадження кінематографу в роботі дореволюційної школи викликало появу відповідної літератури. Починаючи з серії із п’яти статей у “Віснику кінематографів в С.-Петербурзі” за 1908 рік, статті В.Лелікова “Сінематограф і школа”, опублікованої в дев’ятому номері журналу “Сінефоно”, і статті В.Музовської “Значення кінематографу в справі викладання”, розміщеної в дев’ятому номері “Вісника виховання” за 1909 рік, до 1917 року вийшло в світ 97 публікацій – переважно журнальних статей, а також різноманітних докладів, повідомлень і фільмографічних оглядів. Переважна більшість робіт друкувалася в той час в журналах “Вісник кінематографії”, “Вісник кінематографів в С.-Петербурзі”, “Живий екран”, “Наш тиждень”, “Розумний кінематограф та наочні засоби”, “Сінефоно”, що видавалися в Петербурзі, Москві, Ростові та Єкатеринбурзі. Окремі роботи були розміщені і в таких відомих педагогічних виданнях, як “Вісник виховання”, “Дошкільна освіта”, “Природознавства та географія”, “Народна освіта”, “Російська школа”, “Вільне виховання”, “Школа і життя”. Ґрунтовний аналіз змісту цих статей, їх проблематику та особливості підходів авторів здійснює російський дослідник С.Черепинський у своїх наукових розробках [17].

Головне, чим характеризуються ці роботи, – прагненням вивчити перспективи і можливості кіно в навчальному процесі, оцінити його як дидактичний засіб в цілому. У публікації “Сінематограф і школа” В.Лелікова висловлювалося здивування з приводу індивідуальності педагогічної громади до просвітницьких можливостей кінематографу. Вперше у нашій педагогічній літературі було поставлене питання про необхідність застосування кіно у поширенні знань. Це дозволило, на думку В.Лелікова, зробити доступним і зрозумілим навіть в народних школах те, що погано засвоювалося з допомогою підручників [10: 8].

Дещо пізніше, у 1909 році, у публікації В.Музовської “Значення кінематографу в справі викладання”, що була розміщена в журналі “Вісник виховання”, стверджувалося, що кінематограф при правильному його використанні набуває значення найціннішого із всіх відомих навчально-допоміжних засобів, робилась спроба дати психологічне обґрунтування переваг цього дидактичного засобу навчання. Ідея В.Музовської полягала в тому, що в ході навчання дітей викладач повинен максимально використовувати їх вроджену пасивну довільну увагу. Остання грає суттєву роль в психології захоплення живою фотографією, бо кожна людина схильна звертати увагу на рухомі об’єкти. І саме тому кінематограф є дуже важливим дидактичним засобом. Звичайно, ця точка зору вимагає спеціального розгляду. Але важливий і сам факт психологічного підходу до вивчення перспектив і можливостей навчального кінематографу [14: 7].

Це перший напрямок дослідження особливостей впровадження навчального кіно в освітній процес. Педагоги другого напрямку А.Гельмонт, В.Готвальд, П.Ігнат'єв намагалися намітити загальнометодичні питання використання фільму. Так, на сторінках “Вісника виховання” увага зосереджується на проблемі поєднання зорових образів фільму та пояснення викладача. При цьому вдумливо аналізуються можливі варіанти цього поєднання. Головним є твердження про те, що фільм потребує від лектора перш за все самостійного аналізу тих зорових вражень, які виникають на екрані. П.Первов у статті “Кінематограф у народній аудиторії” (1916) виділяє чотири комбінації роботи з фільмом: 1) спочатку проводиться пояснення, потім демонструється фільм; 2) спочатку демонструється фільм, потім дається пояснення; 3) фільм демонструється по фрагментам із поясненням; 4) демонстрація фільму і пояснення йдуть одночасно [15: 12].

Третій напрямок в дореволюційній педагогічній літературі пов'язаний з пошуками методичних можливостей кінематографу у викладанні того чи іншого предмета. Може тому, що кінематограф робив свої перші кроки на основі екранізації творів світової та вітчизняної літератури, найбільше уваги приділялось, напевне, питанням його використання у викладанні літератури. Передбачалося, що кінематограф покликаний стати ілюстрацією багатьох літературних творів, дати поштовх до їх прочитання. Намічались вже і найбільш ефективні шляхи використання “літературних” фільмів. Представником цього напрямку є В.Самуйленко. У своїх публікаціях та книзі “Кінематограф та його просвітницька роль”, що вийшла в 1912 році, розповідалося про виховну та освітню ролі кіно. Крім того, аналізувався вже наявний досвід роботи з кіноосвіти і намічались нові перспективи [16: 76].

Із захопленням зустріли кінематограф ті, кого хвилювала доля шкільних курсів історії, географії та біології. За допомогою фільму, стверджував на сторінках “Вісник кінематографії” В.Готвальд (публікація “Кінематограф і його походження, улаштування і майбутнє суспільне та наукове знання”), могли б інсценуватися типові картини із російської історії чи з історії інших країн. Передбачалося, що застосування кіно на уроках історії може мати більше виховне значення для учнів [3: 4].

До використання фільмів історичного змісту рекомендувалося готуватися дуже ґрунтовно, продумуючи порядок ознайомлення з цікавими в історичному чи археологічному плані деталями, важливими у виховному чи навчальному аспектах. Щодо техніки використання фільму ефективним здавалася можливість фрагментарного його показу [5: 12].

Великий вклад у розвиток навчального кінематографу здійснив відомий кінокритик, організатор відділу Державного інституту кінематографії М.Лебедев. Він вважав фільм посередником між учителем і дитиною в кіно освіті, одним із перших висунув завдання вивчення глядацької аудиторії для визначення найбільш ефективних засобів “ідеологічного та естетичного впливу”. М.Лебедев стверджував, що кінематограф позитивний вплив має в сфері викладання природознавства та географії. За допомогою кінематографу можна показати в школі будь-який куточок земної кулі. А ще кінематограф дає можливість спостерігати внутрішні органи в їх русі, роботу серця, пересування їжі стравоходом, роботу шлунку тощо. Таким чином, середній учень, що не має особливої уяви і тому лише приблизно уявляє собі динаміку внутрішніх органів, майже повністю звільняється від найскладнішого завдання, яку ставить сучасна фізіологія. Екран подає йому ясну картинку, яку лишається тільки засвоїти [9: 11].

Про незамінність кінематографу як засобу для показу живої природи стверджували Б.Кандирін, С.Луначарська, П.Люблінський на сторінках видань “Мистецтво в школі”, “Вісник виховання”, “Педагогічний збірник”. С.Луначарська підкреслювала важливість показу для дітей тваринного світу, знятого і професійними кінопрацівниками, і особливо мандрівниками; показу з екрана того, що можна спостерігати лише під найпотужнішим мікроскопом. Вперше тут висловлюється думка про те, що при педагогічних демонстраціях була б досягнута найвища ступінь життєвості, якби картини передавали не тільки рух зображуваних об'єктів, але і всі відтінки природного їх забарвлення” [11: 14].

Б.Кандирін шукав шляхи використання кіно у викладанні математики та фізики. Передбачалося, що можна буде усунути складності, що виникають при поясненні законів руху, швидкості і прискорення, а також законів гідродинаміки [7: 57].

Усім трьом вказаним напрямкам у педагогічній літературі протистояли ті, хто, не повністю розуміючи перспективи навчального кінематографу чи добре знаючи шкідливі сторони комерційного, боялися його негативного впливу на розум школярів. До речі, така позиція щодо кіно, як загалом і до інших видів медіа, існувала ще довго. Ставлення суспільства до кінематографу в ті роки було неоднозначним: деякі вважали його лише модою, інші – засобом для обману людей. Наприклад, М.Ланський у статті “Калишські звірства” (збірник “Сибірське життя” за 1914 рік), аналізуючи фільми, присвячені воєнним будням початку Першої світової війни, вказував, що у школу потрапляють і відверто шовіністичні фільми з натуралістичними сценами жорстокості офіцерів і солдат. Автор переконаний, що користі від такого кіно на уроках історії значно менше, аніж шкоди [8: 3].

Спочатку використання навчальних фільмів носило експериментальний характер, а педагоги, які залучали в навчальний процес кінематограф, вважалися експериментаторами, у діяльності яких деякі теоретики та практики сумнівалися. Однак педагогічна спільнота все більше і більше ставала на сторону ентузіастів шкільного кіно, на сторону тих педагогів, хто вважав у вищій мірі недоцільним заборону керівництвом учням навчальних закладів кінематографу [16: 107].

Російський дослідник навчального кінематографу С.Черепінський у своїх роботах, присвячених навчальному кіно, вказує, що серед прогресивних педагогів початку ХХ століття популярними були ідеї В.П.Вахтерова, який, визначаючи місце кіно, вважав, що, коли треба ознайомити дітей з цілим процесом, з мінливими явищами, кінематограф є єдиним, нічим незамінним засобом [17: 108].

Важливо відмітити, що з такою точкою зору погоджувалися і деякі офіційні керівники відомств народного просвітництва перших десятиліть ХХ століття. Тут звернемо увагу на державну підтримку питання впровадження в навчальний процес кінематографу. Про це також пише С.Черепінський у своєму дослідженні. Так, науковець описує, що граф П.Ігнат'єв планував навіть створити при очолюваному ним Міністерстві просвітництва особливий кінематографічний комітет, що буде наділений усіма відповідними функціями, для послідовного здійснення кінофікації школи. У ці функції входила турбота про забезпечення шкіл цінним кінематографічним матеріалом навчального характеру. Уже в ті роки передбачалося організація шкільних фільмотек (“кінематографічних музеїв”) [6: 31].

У педагогічній періодиці початку ХХ століття висвітлювалися й інші аспекти проблеми використання кіно в навчальному процесі. Найбільший інтерес представляють ті з них, що присвячені використанню кіно у позакласній та позашкільній роботі, а також організаційним питанням використання кінематографу в навчальних цілях.

Отже, в перші десятиліття ХХ століття в педагогічній думці можна виділити такі основні підходи до навчального кінематографу: – психологічний підхід до вивчення перспектив та можливостей навчального кіно; – загальнометодичний підхід до кіноосвіти; – інтегративний підхід: застосування навчального кіно у викладанні навчальних предметів (літератури, історії, географії, біології та інших); – використання кіно у позакласній та позашкільній виховній роботі.

Таким чином, школа та педагогіка початку ХХ століття залишили чималий спадок у справі використання кіно в навчальному процесі та обґрунтуванні його ефективності та дієвості у досягненні освітніх цілей. Перші десятиліття ХХ століття, проаналізовані нами у статті, стали початком доби кіно у навчальному процесі і початком активних педагогічних досліджень цієї проблеми.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Большая советская энциклопедия. В 30-ти т. – Т.29. – М.: “Советская энциклопедия”, 1976. – 651 с.
2. Гельмонт А.М. Кино как фактор воспитания // Вестник просвещения. – 1927. – №5. – С.9-21.

3. Готвальд В. Кинематограф и его происхождение, устройство и будущее общественное и научное значение // Вестник кинематографии. – 1909. – №2. – С.3-4.
4. Давыдов В.В. Виды обобщений в педагогике. – М., 1972. – 312 с. – 451 с.
5. Эйзенштейн С. Монтаж-38 // Избр.соч.: в 6 т. – М., 1964. – Т.2. – С.156-188. – 332 с.
6. Игнатъев П.И. О кинематографе // Живой экран. – 1916. – №17. – С.31.
7. Кандырин Б.Н. Детское и учебное кино // Искусство в школе. – 1929. – №2-3. – С.57-58.
8. Ланский М. Калишские зверства // Сибирская жизнь. – 1914. – 15 октября. – С.3.
9. Лебедев М. Кино в школе // Киножурнал АРК. – 1925. – №7. – С.11-14.
10. Леликов В. Синематограф и школа // Синефоно. – 1908. – №9. – С.5-8.
11. Луначарская С.Н. Кино – детям // Искусство в школе. – 1928. – №5. – С.14-16.
12. Люблинский П.И. Кинематограф и дети. – М.: Право и жизнь, 1925. – 122 с.
13. Менжинская Ю.И. Задача массовой работы с детьми в кино // Искусство в школе. – 1927. – №1. – С.18-20.
14. Музовская В. Значение кинематографа в деле преподавания // Вестник воспитания. – 1909. – №5. – С.6-9.
15. Первов П. Кинематограф в народной аудитории // Педагогический сборник. – 1916. – №4. – С.12-15.
16. Самуйленко В. Кинематограф и его просветительная роль. – М., 1912. – 213 с.
17. Черепинский С.И. Кино в учебном процессе советской школы (1917-1967): Сообщение 2. Идеи использования фильма как учебного пособия в дореволюционной русской педагогической литературе // Новые исследования в педагогике. – М., 1969. – №13. – С.104-116.
18. Юсов Б. Роль искусства в общем образовании // Педагогика и школы за рубежом. – 1974. – №12. – С.8-12.

Кузё И.В.

КИНЕМАТОГРАФ КАК ДИДАКТИЧЕСКОЕ СРЕДСТВО ОБУЧЕНИЯ НА СТРАНИЦАХ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРЕССЫ НАЧАЛА XX СТОЛЕТИЯ

Статья посвящена периоду зарождения учебного кинематографа в Украине и России. Автор описывает причины появления учебного кино, анализирует сферу его использования в школе того времени и мнение педагогов о дидактическом потенциале кинофильмов.

Ключевые слова. Учебное кино, учебный кинематограф, кинофикация школы, дидактическое средство, способы использования, методические возможности.

Kuzyo I.V.

THE CINEMATOGRAPHY AS TEACHING EDUCATIONAL TECHNOLOGY IN PEDAGOGICAL PRESS FIRST HALF OF XX CENTURY

The article is devoted to the period of nucleation film school in Ukraine and Russia. The author describes the causes of educational films, examines the scope of its use in the school at that time and the opinion of teachers about the didactic potential of movies.

Key words. Educational films, educational film, cinefication schools, didactic tool, how to use teaching opportunities.

УДК 37.015.2:371.383(477.7)

Левченко М.Г., Форостян А.Ф.

РОЗВИТОК МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

У статті розглядаються основні етапи становлення та розвитку мистецьких закладів освіти в південних містах (м. Херсон, м. Миколаїв, м. Одеса, м. Сімферополь) України у другій половині XIX – на початку XX століття.

Ключові слова: мистецька освіта, мистецькі товариства, реформування освіти.